

A VÉGVÁRI DICSŐSÉG NYOMÁBAN

(Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1978. 275 o.)

Nagy László legújabb munkája széles ivű és átfogó igényű összegezést ad a magyarországi végvári katonaság XVII. századi történetéről, arról a korszakáról tehát, amely — a végváriak XVI. századi „hőskorszakával” ellentétben — némileg háttérbe szorult a történeti köztudatban csakúgy, mint a török-kor tudományos felderítésében. A szerző áttekintésének végkövetkeztetése kettős: egyrészt meggyőzően mutatja ki, hogy e jellegzetes magyar hadielem harcértéke az egyetemes hadművészet fejlődésének, s ezen belül is főleg az állandó zsoldos hadseregek megjelenésének a következtében az előző századhoz képest törvényszerűen csökkent, másrészt, ezt a megállapítást mintegy ellenpontozva, cáfolja a kezdeti végvári dicsőség XVII. századi lehangolásának Takács Sándor, Szekfü Gyula és néhány későbbi történész (köztük e sorok írója) által vallott tételét, könyve egész tendenciájával érvelve a régi vitézi erények változott körülmények közötti továbbélése mellett. A könyvnek ez a felfogása a szerző azon újszerű módszertani eljárásán alapul, hogy — ellentétben a kérdéssel foglalkozó korábbi vagy kortárs-történészekkel — ő nem szűkíti le a figyelmét a végvári katonaság végvárakon *belüli* sorsára, hanem (tegyük hozzá, nagyon is indokoltan vizsgálati körébe vonja e sokat próbált hadinép várakon *kívül* folytatott harctevékenységét is, mindenekelőtt a XVII. századi Habsburg-ellenes felkelésekben játszott szerepét. Éppen tárgyának ilyen értelemben való kitágítása vezeti el a szerzőt ahhoz a megállapításhoz, hogy a magyar katona „jó híre-neve, szép tisztessége”, amely a XVI. században többnyire a törökellenes várvédelmekben és török elleni portyákban csillogott, a következő században elsősorban a Habsburg-ellenes küzdelmek seregeiben élt tovább.

Mindezzel összefügg a könyvnek egy másik, részben módszertani, részben történetiszemléleti alapvonása, az az eljárása tudniillik, hogy a tömegek részvételének motívumai tekintetében a korabeli török-, illetve Habsburg-ellenes törekvések között nem állít fel éles és merev határt, hanem a katonaelemek nagyméretű fluktuációjában az ellentétes irányzatok egymásba nyúló, egymást részben „átfedő”, közös társadalmi alapjait mutatja ki. Bármilyen paradoxnak is tűnik a szerzőnek ez a felfogása, meggyőződésünk szerint ténylegesen megfelel a kor nagyon is

ellentmondásos történeti valóságának, s amellett történetírásunknak azokkal az újabb próbálkozásaival is összhangban van, amelyek más társadalmi rétegek, pl. a vármegyei nemesség esetében is hasonló módon keresik a szemben álló pártok egymásba fonódó szociális gyökéretét. De a szerző más vonatkozásokban is jó érzékkel és biztos kézzel lesz úrrá a tárgyválasztásából adódó metodikai nehézségeken. A könyv vizsgálati köre ugyanis olyan, hogy a végváriak sorsát nyomon követve, a szerzőnek egy nagyon sok tényezőből összetevődő, bonyolult és ellentmondásos történeti közegből kellett az általa választott tárgyat — mint egyetlen szálát egy sűrű szövedékből — kiemelnie; ráadásul egy olyan motívumot, amely, ha mégoly fontos szerepet játszott is nem egy vonatkozásban, egészében véve mégiscsak alárendelt jelentőségű volt a történelmi összmozgásban, vagyis inkább következménye és okozata, semmint kiváltó oka volt a döntő politikai fordulatoknak. Egészében elmondható, hogy a szerző nagyon jó arányérzékkel, az alá- és túlbecsülés buktatóit egyaránt elkerülve oldotta meg korántsem könnyű feladatát, a végváriak reális helyének kijelölését a kor általános történetében. Ebben szemmel láthatólag nagy segítségére voltak kitűnő hadtörténetírói kvalitásai, amelyek egyaránt megmutatkoznak a taktikai és stratégiai szempontok differenciált tárgyalásában, a létszámviszonyok maximális pontosságra törekvő számbavételében, haditechnika és harc eljárás kölcsönhatásának mindenkori árnyalt bemutatásában stb.

Műve epilógusában Nagy László maga „*hadikronika*”-ként jellemzi könyve műfaját, s ebben az „önmeghatározás”-ban teljesen egyetérthetünk vele. Már a monográfia terjedelmi arányai is ezt a krónika-jelleget húzzák alá: míg a végváriak küzdelmének általános társadalmi és politikai háttérrajzára az összterjedelem mintegy harmadrésze jut, addig — a tizenötéves háború 1593. évi nyitányától az 1699-es karlócai békéig — a végváriak török- és Habsburg-ellenes harcának krónikaszerű bemutatására kb. a terjedelm kétharmadát fordítja a szerző. De a terjedelmi arányokon túl mintha a könyv tartalmi értékei is tisztábban, egyértelműbben érvényesülnének a XVII. századi küzdelmekről szóló hadtörténeti áttekintésben! Mert ami a bevezető politikai

és társadalomtörténeti fejezeteket illeti, azokban a szerző, történetírásunk újabb kutatásai eredményeinek a hasznosításával, kitűnő helyzetképet ad ugyan a végváriak életkörülményeiről, s részben a korabeli társadalmi struktúrában elfoglalt helyükről is, ámde a végvári társadalmon belül lezajlott *folymatok* bemutatásával már egy-két vonatkozásban adós marad, mint ahogy néhány megállapítása (pl. a korabeli nagybirtok és a vármegyei nemesség helyzetének jellemzésével kapcsolatban) nem mentes bizonyos differenciálatlan általánosítástól sem, amennyiben nem eléggé veszi figyelembe a korban erőteljesen érvényesülő regionális eltéréseket. De a társadalmi összkép még egy másik és fontos szempontból is hiányosnak tűnik. Nagy László nagyon szépen kidolgozott és árnyalt képet ad a végvári katonaság és a termelő parasztság közötti ellentmondásos kapcsolatokról, de a várbeli vitézek és a környező feudális joghatóságok közötti ütközéseknek már nem szentel kellő figyelmet, s így az sem derül ki eléggé áttekintéséből, hogy a korabeli végvárak a legsokágúbb szociális feszültségek gócpontjai, s egyúttal — a török- és a Habsburg-ellenes küzdelmeken kívül — a főúri és nemesi uralkodóosztályok ellen vívott társadalmi harcok fellegvárai is voltak.

A politikai és társadalomtörténeti bevezető után, a szorosabb értelemben vett hadtörténeti áttekintésben, a könyv jól követhető, világos tagolásban veszi sorra a végvári katonaságnak a tizenöt éves háborúban való részvételét, a XVII. század első felének Habsburg-ellenes küzdelmeibe való bekapcsolódását, a II. Rákóczi György lengyelországi vereségét követő erdélyi törökellenes harcokban, illetve az 1663—64. évi magyarországi török háborúban kifejtett harctervekenységét, végül pedig a századvégi kuruc mozgalomban, a Thököly-felkelésben és a török elleni felszabadító háborúban való közreműködését. S jóllehet a könyvnek ebben a részében is találkozhatunk egyes vitatható megállapításokkal (így pl. az *1664-es vasvári béke* indokolásában, amelynek a bécsi udvar részéről történt megkötését a szerző a „Franciaország elleni háborúra való készülődés”-sel magyarázza, holott, nézetünk szerint, itt alapvetően nem offenzív, hanem defenzív szempontok ve-

zették az udvart, amennyiben a béke meglepetésszerű, gyors megkötésével akarták *elejét venni* annak, hogy a rajnai ligával szövetséget kötött francia politika *magához ragadja* az egyesült Európa törökellenes küzdelmének a vezetését), de ezek az ellenvetésekre készített állítások apró részmozgatók csupán egy egészében kitűnő áttekintésben. A könyv e hadtörténeti fejezeteinek legnagyobb érdemét talán történelmünk elfelejtett, rejtett értékeinek újrafeltárásában, az „értékmentés” motívumában láthatjuk: jó néhány olyan vitézi helytállásról, nagyszerű fegyvertényről olvashatunk ezeken a lapokon, amely idők folyamán kihullott a kollektív nemzeti emlékezetből. Ennek az értékmentésnek, a történeti emlékezés felfrissítésének kiemelkedő példája az a leírás, amelyet Szalárdi János krónikája nyomán Várad 1658. évi hősi védelméről, a skót származású Gaudi András várkapitány Dobó Istvánával vetekedő törökellenes hőstetteről olvashatunk.

Tudományos szempontból általában is érdeme a könyvnek élénk és friss vitaszelleme, számos kérdés újszerű, illetve újonnan való felvetése, így egyebek között az az érdekes és izgalmas, habár több szempontból is hipotetikus fejtegetése, amelyet „*kuruc*” szavunk eredetéről és fejlődéstörténetéről olvashatunk. Gazdag és igen hasznos a főszöveghez csatlakozó függelék is, a terjedelmes és korrekt jegyzetanyaggal, a XVII. századi híresebb végvári vitézek és katonák sok fáradsággal összeállított névjegyzékével, valamint a korabeli idézetekben előforduló idegen és régies szavak magyarázatával. S ismertetésünk nem lenne teljes, ha nem emlékeznénk meg a könyv irodalmi és művészi „veretéről”: olvasmányos megírásáról, gazdag képanyagáról, a korabeli költészet gyakori megszólaltatásáról, valamint a nagyobb fejezetek elé találóan kiválasztott és a mondanivalót költői képekben előrevetítő Ady-idézetekről. A Zrínyi Kiadó, azzal, hogy technikai kivitelezésében, esztétikailag is ritka szép formában adta közre Nagy László munkáját, olyan könyvet tett le az olvasók asztalára, amely a szakmai igényesség és a népszerűsítő jelleg egyítésével színvonal tekintetében követendő példát állít a tudományos ismeretterjesztés elé.

Benczédi László